

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Москаленко Олена В'ячеславівна

УДК 369.011

**ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Спеціальність 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
ПРОЦЕВСЬКИЙ Олександр Іванович,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права.

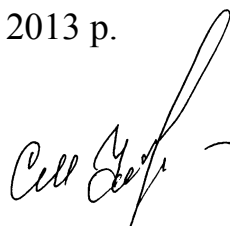
Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
ПРИЛИПКО Сергій Миколайович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення;
доктор юридичних наук, доцент
СЛЮСАР Андрій Миколайович,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», професор кафедри трудового права;
доктор юридичних наук, доцент
ПОПОВ Сергій Вікторович,
Навчально-науковий інститут права та безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, професор кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться «25» червня 2013 року о «10» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.46 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано «24» травня 2013 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. М. Черноус

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

З урахуванням конституційних положень Верховна Рада України прийняла Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р., Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р., «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р., «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18 січня 2001 р., «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. На розгляді парламенту знаходяться численні законопроекти щодо 5-го виду загальнообов'язкового державного соціального страхування – медичного.

Соціальне забезпечення населення становить собою сукупність створюваних і гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у разі хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, настання інших установлених законодавством страхових ризиків, за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також надходять з інших передбачених законом джерел, і використовуються виключно за їх цільовим призначенням. Однак останнім часом законотворці і правозастосовники стали все частіше відступати від справжньої природи й цільової спрямованості загальнообов'язкового державного соціального страхування як форми соціального забезпечення населення. Причиною цього є не тільки фінансово-економічна ситуація в країні, а й нестабільність законодавства в цій царині.

За таких обставин принципового значення набуває поглиблення теоретичних уявлень про природу соціального страхування, його зміст, функції та принципи. Важливим актуальним завданням сьогодення є накреслення перспектив розвитку цієї організаційно-правової форми

соціального забезпечення, методів підвищення ефективності її організації, що неможливо без ретельного вивчення становлення й розвитку обов'язкового соціального страхування в Україні й у всьому світі, міжнародних і зарубіжних стандартів у цій сфері.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи послужили наукові праці таких учених-правознавців, як В. В. Андріїва, В. М. Андріїв, В. С. Андреев, Є. І. Астрахан, М. О. Баймуратов, К. С. Батигін, Н. Б. Болотіна, М. Х. Бунге, М. А. Вігдорчик, І. С. Войтинський, В. М. Догадов, О. Д. Зайкін, М. Л. Захаров, Р. І. Іванова, М. І. Іншин, М. Л. Захарова, П. Д. Камінська, О. Є. Мачульська, С. В. Попов, Т. О. Постовалова, В. О. Процевський, О. І. Процевський, С. М. Прилипко, В. Д. Роїк, О. С. Савич, І. М. Сирота, А. М. Слюсар, Б. І. Сташків, Ф. Г. Тернер, Е. Г. Тучкова, М. М. Феськов, О. Г. Чутчева, В. Г. Яроцький, В. Я. Яроцький, О. М. Ярошенко та ін. Однак, незважаючи на їх відчутні здобутки, загальнообов'язкове державне соціальне страхування розглядається ними виключно в контексті загальних проблем соціального захисту населення. Це, безперечно, важливий аспект, але недостатній, бо в такому разі соціальне страхування не є предметом самостійного аналізу. Основною метою дослідження має стати науково-теоретичне обґрунтування стратегії становлення національної системи соціального страхування в сучасній Україні й на цій основі розроблення методологічних підходів і практичних рекомендацій по її реформуванню в умовах ринкової економіки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає пріоритетним напрямкам розвитку науки й техніки на період до 2020 р., встановленим Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2011 р., цільовій програмі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Проблеми вдосконалення юридичних гарантій реалізації трудових і соціальних прав в умовах ринкової економіки», темі наукових досліджень кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права цього вищого навчального закладу «Гармонізація законодавства про працю за європейськими стандартами» на 2011–2015 роки (номер державної реєстрації 0111U006436).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у визначенні юридичної природи загальнообов'язкового державного соціального страхування, висвітленні становлення й розвитку його правового регулювання, комплексному аналізу загальновизнаних світових стандартів цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення, розробленні конкретних практичних пропозицій і наукових рекомендацій щодо розвитку й удосконалення нормативно-правового забезпечення і правозастосовної практики в зазначеній царині. Для її досягнення вирішувалися такі основні задачі:

- сформулювати дефініцію правової конструкції «загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;
- розкрити зміст основних правових ознак загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- співвіднести цей вид страхування з іншими організаційно-правовими формами соціального забезпечення;
- виявити функції загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- провести періодизацію становлення й розвитку соціального страхування в Україні;
- визначити сутність міжнародно-правових стандартів обов'язкового соціального страхування;
- з'ясувати стандарти ООН і МОП у розглядуваній сфері;
- установити європейські стандарти обов'язкового соціального страхування;
- охарактеризувати специфіку правового регулювання обов'язкового соціального страхування в зарубіжних країнах;
- виокремити принципи правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- показати сучасний стан нормативно-правового забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні;
- спрогнозувати основні напрямки вдосконалення правового регулювання цього виду страхування в Україні.

Об'єктом дослідження послужили суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією громадянами права на соціальне страхування як на одну з організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні.

Предметом дослідження виступають основні принципи соціального страхування в сучасних умовах господарювання.

Методи дослідження. Комплексне вивчення принципів соціального страхування за умов ринкової економіки викликало до життя потребу застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів пізнання, які в сукупності дозволили досягти задекларовану мету, вирішити поставлені задачі і внести пропозиції з удосконалення чинного трудового законодавства.

Діалектичний метод надав можливості розглянути соціальне страхування як явище, що знаходиться в постійному розвитку і взаємодії з іншими організаційно-правовими формами соціального забезпечення. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат науки права соціального забезпечення: запропоновано дефініції понять «загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «функції загальнообов'язкового державного соціального страхування», «принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування», «соціальний ризик» та ін. Системно-структурний використано при вивченні функцій загальнообов'язкового державного соціального страхування як системного явища, що об'єднує загальні і спеціальні функції. Оперування історико-правовим методом дослідження допомогло назвати основні періоди становлення й розвитку вітчизняного законодавства, присвяченого загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Порівняльний метод задіяно для розкриття співвідношення норм національного, зарубіжного й

міжнародного законодавства в розглядуваній царині. Засоби формальної логіки стали в нагоді при визначенні колізій у нормах чинного соціально-страхового законодавства як всередині національної правової системи, так і з міжнародними стандартами. Формально-юридичний метод послужив універсальним способом аргументації наукових висновків і формулюванню пропозицій з удосконалення правової регламентації загальнообов'язкового державного соціального страхування в сучасних умовах господарювання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що подана на захист робота є першим у вітчизняній науці права соціального забезпечення самостійним завершеним науковим дослідженням теоретичних і практичних проблем, що стосуються принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування як організаційно-правової форми соціального забезпечення, розглянутих з позиції системності, в якому представлені нові ідеї й визначені сучасні тенденції розвитку правового регулювання цієї сфери як в Україні, так і в зарубіжжі.

Відповідно до поставленої мети й задач дисертаційної роботи на захист виносяться нижченаведені наукові висновки й положення.

Уперше:

– справедливість розглянута як засаднича характеристика сутності соціального забезпечення, що передбачає: (а) рівність усіх громадян перед законом; (б) надання кожному рівних можливостей для досягнення цілей, які його інтересують і не належать до протиправних; (в) диференціювання видів та умов соціального забезпечення; (г) відсутність привілеїв в окремих категорій громадян; (д) забезпечення громадянам рівня життя, не нижчого за встановлений законом прожитковий мінімум; (е) гарантованість реалізації ними своїх прав;

– системно визначено істотні ознаки загальнообов'язкового державного соціального страхування: (а) воно є організаційно-правовою формою соціального забезпечення; (б) становить собою сукупність економічних, організаційних і правових заходів; (в) створюється й гарантується державою; (г) спрямовано на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища громадян; (д) основними його суб'єктами є працівники, а в передбачених законом випадках – інші категорії громадян; (е) його об'єктом є страховий випадок; (ж) реалізується за рахунок страхових фондів; (з) джерелами соціально-страхових коштів є обов'язкові страхові внески роботодавців, громадян, а також інші джерела надходжень, передбачені законом; (и) ці кошти страхування не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню й використовуються тільки за цільовим призначенням;

– за способом впливу функції загальнообов'язкового державного соціального страхування поділені на загальні і спеціальні. Загальні властиві праву соціального забезпечення й загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; Це функції такі: захисна, економічна, соціально-реабілітаційна й демографічна. Спеціальні віддзеркалюють специфіку цієї

організаційно-правові форми соціального забезпечення; це функції: (а) перерозподілу грошових виплат і соціальних послуг між застрахованими особами, (б) акумуляції страхових внесків і (в) профілактики настання страхових випадків.

– розкрито зміст принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що охоплюють: (а) законодавче визначення правових, фінансових та організаційних засад загальнообов'язкового державного соціального страхування; (б) поєднання обов'язковості державного соціального страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору й на інших передбачених законодавством підставах, і права на добровільну участь у цій системі; (в) доступність загальнообов'язкового державного соціального страхування; (г) рівність осіб у праві на цей вид соціального страхування; (ґ) гарантованість реалізації застрахованими особами своїх прав; (д) забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, установлений законом; (е) диференціацію умов і розмірів матеріального забезпечення й соціальних послуг, що надаються застрахованим особам; (є) формування й використання страхових коштів на засадах солідарності й субсидіарності; (ж) соціальне партнерство в управлінні й нагляді за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням; (з) цільове використання коштів цієї форми соціального страхування; (и) відповідальність страхувальника і страховика за дотримання прав застрахованих осіб; (і) гласність діяльності страховиків;

– окреслено систему основних завдань реформування національної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– обстоюється позиція, що спроби розроблення і прийняття Соціального кодексу України не є продуктивними, оскільки соціальне забезпечення об'єднує 3 різні організаційно-правові форми: соціальне страхування, державне забезпечення й надання соціальних послуг, соціальну допомогу й соціальну підтримку. Кожна із цих форм вирізняється своїми принципами, метою й умовами забезпечення, колом суб'єктів і джерелами фінансування;

– розроблено структуру і сформульовано рекомендації щодо змістовного наповнення Кодексу України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

– здійснено періодизацію становлення й розвитку правового регулювання обов'язкового соціального страхування;

– доведено, що вихідною позицією ООН і МОП є те, що переважна частина населення кожної окремої держави має бути охоплена програмами обов'язкового соціального страхування, тоді як завдання соціального забезпечення – відігравати лише допоміжну роль, забезпечуючи підтримку доходу й надання інших допомог меншій частині населення, яке з тих чи інших причин не охоплено основними видами страхування;

– запропоновано основними цілями європейської соціальної політики вважати: (а) надання гарантій по досягненню відповідного рівня соціальної захищеності населення; (б) сприяння держави у сферах зайнятості,

професійної підготовки й захисту прав трудящих; (в) забезпечення ефективного захисту найбільш соціально уразливих груп населення; (г) гарантування рівних можливостей; (г) боротьба з дискримінацією; (д) зміцнення співпраці в питаннях міграції;

– окреслено основні європейські засади обов'язкового соціального страхування: (а) взаємозалежність економічного й соціального розвитку держави; (б) рівність застрахованих і заборона дискримінації; (в) солідарність; (г) соціальне партнерство; (г) гарантованість прав громадян; (д) заборона перевищення повноважень державами; (е) існування мінімальних соціальних стандартів;

– установлено принципи обов'язкового соціального страхування в зарубіжних країнах і розкрито їх зміст.

Удосконалено:

– дефініцію категорії «загальнообов'язкове державне соціальне страхування»: це форма соціального забезпечення населення, що становить собою сукупність створюваних і гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у разі хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, а також у випадку настання інших установлених законодавством страхових ризиків, за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також надходять з інших передбачених законом джерел і використовуються виключно за їх цільовим призначенням;

– систему характерних ознак міжнародно-правових стандартів обов'язкового соціального страхування;

– аргументи на користь закріплення у законодавчих актах про загальнообов'язкове державне соціальне страхування норми: якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено більш високий рівень прав і гарантій застрахованих осіб, а у визначених випадках – і членів їх сімей та інших осіб щодо забезпечення здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування, то застосовуються правила міжнародного договору;

– твердження, що зовнішня варіантність національних систем обов'язкового соціального страхування є наслідком розгалуження єдиної основи глобального правового порядку в царині соціального захисту;

– доводи, що ратифікація Конвенцій МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики», № 130 «Про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби», № 157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» 1982 р., № 158 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття», № 162 «Про працівників похилого віку», а особливо неухильне дотримання їх норм і стандартів, – одна з умов успішної реалізації

європейських прагнень України, що вимагає конструктивного співробітництва Верховної Ради України, органів виконавчої влади і сторін соціального партнерства. І хоча намір гарантувати гідний рівень соціального захисту для всього населення потребує значних економічних затрат, соціальні й політичні наслідки нехтування цими завданнями у близькій і в далекій перспективі коштують незрівнянно дорожче;

– розуміння того, що норми Європейської соціальної хартії (переглянутої), до яких при її ратифікації Україна не приєдналася, стосуються надзвичайно важливих соціальних прав людини, зокрема, права на соціальне забезпечення. Приєднання України до цього важливого міжнародного документа дозволить установити чіткі орієнтири подальшого проведення реформ у соціальній сфері з урахуванням загальноновизнаних європейських стандартів.

Дістали подальшого розвитку:

– усвідомлення того, що започаткування системи соціального страхування зумовлено структурними змінами в економіці держави внаслідок (а) зростання і зміцнення капіталістичних відносин, (б) розвитку промислового виробництва, (в) активного застосування досягнень науково-технічного прогресу, (г) виступів працівників, які вимагали покращання умов своєї праці;

– розуміння переваг страхового методу соціального забезпечення;

– тлумачення соціального ризику як вірогідності настання стану соціальної незахищеності особи в результаті втрати або суттєвого зменшення її заробітної плати чи іншого доходу через соціально значимі об'єктивні причини, а також появу потреби в додаткових витратах на лікування й соціальні послуги;

– думка, що з метою створення умов для належної реалізації конституційних гарантій соціального захисту для всіх осіб, які мають право на отримання пенсії у старості, Верховна Рада України має: (а) привести у відповідність до Конституції України положення чинних законів, що регламентують виплату пенсій пенсіонерам, які постійно проживають у державах, з якими Україною не укладено відповідного договору, а також (б) прийняти закон про відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої фізичним або юридичним особам актами й діями, визнаними неконституційними;

– поділ конвенцій і рекомендацій МОП на 2 групи: (а) акти універсального характеру і (б) акти, що стосуються окремих видів соціального страхування або окремих видів їх отримувачів;

– точка зору, що за міжнародними стандартами обов'язковому соціальному страхуванню повинні підлягати всі випадки, коли застрахованій особі заважають отримати засоби до існування непрацездатність чи неспроможність дістати оплачувану роботу або коли ця особа вмирає, залишаючи сім'ю, яка перебувала на її утриманні, а також певні пов'язані із цим доволі поширені випадки нагальної потреби, що спричиняють обмежений дохід, оскільки в таких випадках не передбачено компенсації будь-яким іншим

шляхом, як-то: хвороба, материнство, інвалідність, старість, смерть годувальника, безробіття, витрати у зв'язку з надзвичайними обставинами, виробничі травми.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, пропозиції та рекомендації, отримані за результатами проведеного дослідження, можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем правового регулювання соціального захисту населення;

– у правотворчості – в процесі підготовки проектів нових законодавчих актів (Кодекс України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закон «Про загальнообов'язкове державне медичне страхування») і вдосконаленні чинних (Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування») у царині загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– у правозастосуванні – при використанні рекомендацій і пропозицій у практичній діяльності суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування, суддів, а також компетентних органів державного нагляду й контролю;

– у навчальному процесі – при вивченні у вищих і спеціальних юридичних освітніх закладах навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення в Україні», у ході підготовки робочих програм і планів, під час написання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів та курсантів.

Апробація результатів дисертації. Висновки та пропозиції, що містяться в роботі, обговорені, схвалені й рекомендовані до захисту кафедрою цивільно-правових дисциплін, господарського та трудового права Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Ключові теоретичні напрацювання й рекомендації цієї наукової роботи оприлюднені в доповідях і наукових повідомленнях на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: «Формування європейського правового простору: історія і сучасність» (м. Харків, 2011 р.); «Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення» (м. Харків, 2011 р.); «Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері» (м. Харків, 2011 р.); «Актуальні проблеми надання юридичної допомоги в Україні: сучасний стан та перспективи

розвитку» (м. Харків, 2011 р.); «Шляхи формування національної інноваційної системи та удосконалення інноваційного законодавства» (м. Харків, 2011 р.); «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 2012 р.); «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 2012 р.); «Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми» (м. Харків, 2012 р.); «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Харків, 2012 р.); «Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку» (м. Харків, 2012 р.); «Трудове законодавство: шляхи реформування» (м. Харків, 2013 р.), а також на засіданні науково-практичного круглого столу «Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення» (м. Запоріжжя, 2012 р.).

Публікації. Основні практичні й теоретичні положення проведеного дослідження знайшли відбиття в монографії «Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки», у 22-х наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, а також у 12-ти тезах доповідей і повідомлень, оприлюднених на вказаних науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, 4-х розділів, що об'єднують 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 427 сторінок. Список використаних джерел складається із 443 найменувань і займає 45 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, окреслено мету й задачі дослідження, визначені його об'єкт і предмет, висвітлено наукову новизну й методологію, найбільш значущі приклади апробації проведеної роботи, а також її практичне значення.

Розділ 1 «Юридична природа загальнообов'язкового державного соціального страхування» містить 2 підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Поняття і ознаки загальнообов'язкового державного соціального страхування»* наголошується, що за сучасних умов розвиток демократії й соціальної правової держави можливий тільки на підставі становлення справедливого суспільства. Установлено, що справедливість, як засаднича характеристика сутності соціального забезпечення, передбачає:

– рівність усіх громадян перед законом, причому формальна її реалізація не завжди може бути справедливою, а тому вводиться принцип пропорційності, коли для досягнення справедливості використовується пропорційно рівне;

– надання кожному громадянину рівних можливостей для досягнення цілей, які його інтересують і не належать до протиправних;

- диференціації видів та умов соціального забезпечення;
- брак привілеїв в окремих категорій громадян за ознаками походження, соціального й майнового становища, расової й національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства в об'єднаннях громадян, місця проживання тощо;
- забезпечення громадянам рівня життя, не нижчого за встановлений законом прожитковий мінімум;
- гарантованість реалізації громадянами своїх прав.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування розглядається як форма соціального забезпечення населення, що становить собою сукупність створюваних і гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у разі хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, а також у випадку настання інших установлених законодавством страхових ризиків за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також з інших передбачених законом джерел надходжень, що використовуються виключно за їх цільовим призначенням.

У підрозділі 1.2 «Функції загальнообов'язкового державного соціального страхування» доведено, що за способом впливу функції загальнообов'язкового державного соціального страхування поділяються на загальні і спеціальні. Загальні властиві праву соціального забезпечення взагалі і загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, зокрема, спеціальні віддзеркалюють специфіку цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення.

Загальні функції загальнообов'язкового державного соціального страхування:

а) захисна, яку в перебігу реформ у соціально-страховій сфері держава вимушена, з одного боку, забезпечувати відповідністю суспільних відносин умовам ринкової економіки, а з другого – активно захищати при цьому своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Це подвійне завдання держава покликана вирішувати головним чином через модернізацію права соціального забезпечення. Будучи самостійною галуззю права, соціальне страхування постає ефективним засобом оновлення всієї соціальної сфери й могутнім бар'єром на шляху розвитку негативних наслідків для громадян, що викликані умовами переходу до ринкової економіки. Саме захист громадян у складних життєвих ситуаціях є основним призначенням усіх форм соціального забезпечення. Закономірно, що ст. 46 Конституції України містить норму, за якою всі громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом;

б) економічна, спрямована на досягнення цілей як індивідуальних – заміщення заробітку (доходу), втраченого особою у зв'язку з тим чи іншим страховим випадком, так і колективних – сприяння розвитку суспільного виробництва в цілому й окремих галузей господарства, зокрема;

в) соціально-реабілітаційна, що виражається у створенні умов і в реалізації комплексу заходів, спрямованих на відновлення статусу застрахованих осіб з метою сприяння їх інтеграції до суспільства. Форми реабілітаційних заходів: надання реабілітаційних послуг, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення і матеріальне забезпечення;

г) демографічна полягає у створенні умов для повноцінного відтворення населення, усунення негативної тенденції до зменшення його чисельності. У силу цього законодавство спрямовано на вирішення таких завдань, як сприяння розвитку сім'ї шляхом посилення соціального захисту материнства, батьківства й дитинства, зростання народонаселення країни й відтворювання здорового покоління, збільшення тривалості життя громадян.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування охоплює такі спеціальні функції:

а) перерозподілу грошових виплат і соціальних послуг між застрахованими особами, що дозволяє громадянам, яких не торкнувся соціальний ризик, підтримувати тих, кого він торкнувся;

б) акумуляції страхових внесків, призначення якої – накопичення необхідних коштів для матеріального забезпечення застрахованих при настанні страхових випадків. Для реалізації цієї функції необхідні відповідні оргструктури й фінансовий механізм. Акумулюються страхові ресурси страховиками, якими є цільові страхові фонди;

в) профілактики настання страхових випадків, мета якої полягає в тому, що при виникненні страхового ризику страховий фонд здійснює заходи, спрямовані на запобігання настанню страхових випадків.

Розділ 2 «Історико-правові засади соціального страхування в Україні» містить 2 підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Зародження правового регулювання соціального страхування» вказується, що початком формування системи обов'язкового соціального страхування слід вважати 23 червня 1912 р., коли були прийняті Закони «Про забезпечення робітників на випадок хвороби», «Про страхування робітників від нещасних випадків», «Про утворення присутствія по справах страхування робітників», «Про утворення Ради по справах страхування робітників». Цей законодавчий пакет за своєю ідеологією і змістом був близьким до соціально-страхових актів, прийнятих того часу в Австрії, Німеччині, Франції. Відбулися якісні зміни в організації допомоги робітникам, з якими трапився нещасний випадок на виробництві, а також їх сім'ям, особливо у зв'язку із заміною відповідальності індивідуальної колективною, що робило виплати гарантованими. Вводилося забезпечення по хворобі, аналогів якому раніше в країні не існувало. Фінансування соціального

страхування здійснювалося за рахунок внесків власників підприємств і робітників. Виплати провадилися лікарняними касами і страховими товариствами.

Проте закони про обов'язкове соціальне страхування були далекі від досконалості: вони не поширювалися на робітників ремісничих, будівельних, сільськогосподарських підприємств, на тимчасових робітників і робітників зовнішнього судноплавства, казенних підприємств і казенних залізниць, що не знаходяться у загальному користуванні, та ін. Окрім того дія цих законів була обмежена лише європейською частиною держави й Кавказом. Робітники і службовці Сибіру, Далекого Сходу й Середньої Азії страхуванням не охоплювались. Розміри страхових виплат були незначними.

За період свого існування Тимчасовий уряд прийняв законодавчі акти з питань страхування робітників на випадок хвороби (25 липня 1917 р.), реформи страхових присутствій і страхової ради (11 жовтня 1917 р.), забезпечення у випадку материнства (17 жовтня 1917 р.). Соціальне страхування було поширено на робітників ремісничих і будівельних підприємств, ним були охоплені підприємства з числом працюючих від 5-ти осіб, запроваджено страхування на територіях Сибіру й Середньої Азії. Однак за межами його дії лишилися робітники казенних підприємств і залізничних доріг загального користування, сільськогосподарські працівники, торгово-промислові службовці, домашня прислуга, робітники домашньої промисловості.

Лікарняні каси не були тісно пов'язані з підприємствами, тому що вони отримали право без згоди роботодавців і без дозволу відповідних органів влади об'єднуватись і створювати загальні каси. Проте основним видом кас все ж таки залишалася фабрична каса з усіма її перевагами й недоліками. У той же час підвищувалися вимоги до самостійних лікарняних кас, які повинні були мати не менше 500 учасників. Управління ними здійснювалося на принципах самоврядування застрахованих осіб. Роботодавці відсторонялися від участі в керуванні справами лікарняних кас, зберігання їх коштів, позбулися права зупиняти рішення керівних органів лікарняних кас. Працівники підприємств отримали повну самостійність щодо їх організації, підготовки статутів та ін. Кошти цих кас, як і раніше, черпалися із внесків не тільки роботодавців, а й робітників.

У підрозділі 2.2 «Становлення й розвиток правового регулювання соціального страхування за радянської влади» аргументовано, що становлення й розвиток правового регулювання обов'язкового соціального страхування за часів Радянської влади об'єднують нижченаведені періоди.

1-й – (жовтень 1917 р. – серпень 1918 р.) – поява радянського типу правового регулювання обов'язкового соціального страхування. 30 жовтня 1917 р. НКП опублікував Урядове повідомлення про соціальне страхування, що стало першим програмним документом Радянської влади у цій царині. До числа принципів новітнього соціального страхування було віднесено: (а) поширення соціального страхування на всіх найманих працівників, міську

й сільську бідноту; (б) поширення страхування на всі випадки втрати працездатності й на випадок безробіття; (в) покладення всіх витрат зі страхування на роботодавців; (г) відшкодування повного заробітку в разі втрати працездатності й безробіття; (г) повне самоврядування застрахованих у всіх страхових організаціях. 11 грудня 1917 р. вперше запроваджено обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття, яке поширювалося на всіх робітників і службовців, за винятком тих, хто отримував регулярний заробіток, вищий 3-місячного середнього заробітку для даної місцевості, що встановлювався місцевими й обласними радами профспілок. 22 грудня 1917 р. запроваджено соціальне страхування на випадок хвороби, що поширювалося на всіх осіб, зайнятих за наймом. Передбачалося створення загальноміських (для крупних міст) і окружних (для місцевих округів) лікарняних кас, які видавали грошові допомоги у випадках: (а) хвороби її учасника, що супроводжується втратою працездатності; (б) пологів учасниць каси – вагітним і породіллям; (в) смерті учасників – членам їх сімей на поховання.

2-й – (вересень 1918 р. – лютий 1921 р.) – тимчасова відмова від страхових засад у сфері соціального захисту населення. 16 вересня 1918 р. були ліквідовані страхові присутствія, фактична влада над страховими касами передана відділам праці. Останні організовувалися при Радах депутатів трудящих, а на територіях, де продовжувалася збройна боротьба, – при Воєнно-революційних комітетах. У віданні кас залишилися питання: (а) виконання законів, положень і постанов по страхуванню робітників; (б) розширення числа страхованих осіб; (в) розроблення обов'язкових постанов і подання їх на затвердження відділів праці; (г) призначення штрафів за порушення страхових положень і за невиконання обов'язкових постанов. 31 жовтня 1918 р. декретом РНК затверджено Положення про соціальне забезпечення трудящих, яким гарантувався перехід від соціального страхування до соціального забезпечення. Останнє поширювалося на випадки: (а) надання всіх видів лікувальної, лікарської та інших допомог, а також при пологах особам, які цього потребують; (б) тимчасової втрати коштів для існування внаслідок непрацездатності незалежно від причини, що її викликала (загальне захворювання, каліцтво та ін.); (в) постійної втрати коштів для існування (всіх або частини) внаслідок непрацездатності, викликані каліцтвом, хворобою, старістю тощо; (г) втрати коштів для існування через безробіття, що настало не з вини особи.

3-й – (березень 1922 р. – травень 1933 р.) – відновлення обов'язкового соціального страхування. Із переходом до нової економічної політики виникла необхідність запровадження системи обов'язкового соціального страхування, елементи якої містили дореволюційне законодавство й перші радянські декрети. Мотивувалося це тим, що за нових умов держава не була єдиним власником промисловості й не повинна нести весь тягар забезпечення працюючих за наймом. Для відновлення соціальної сфери почали активно використовуватися вже перевірені часом заходи. Формується нова система

соціального захисту населення, що залежить від соціального становища різних його категорій: (а) державне соціальне страхування робітників і службовців, (б) забезпечення селян та осіб самостійної праці в порядку взаємодопомоги, кооперація інвалідів і (г) державне забезпечення червоноармійців.

15 листопада 1921 р. відновлено соціальне страхування, що поширюється на всіх осіб найманої праці незалежно від того, де вони зайняті, – на державних, громадських, кооперативних, концесійних, орендних, змішаних або приватних підприємствах, в установах, господарствах чи у приватних осіб, як незалежно й від характеру і тривалості їх роботи та способів розплати з ними. Воно охопило: (а) надання лікувальної допомоги; (б) видачу допомог при тимчасовій втраті працездатності (хвороба, каліцтво, карантин, вагітність, пологи, догляд за хворим членом сім'ї); (в) додаткові допомоги (на годування дитини, на предмети догляду, на поховання); (г) виплату допомог при безробітті; (г) видачу допомог при інвалідності; (д) допомога членам сім'ї працюючого за наймом у випадку його смерті або безвісної відсутності.

4-й – (червень 1933 р. – 1990 р.) – централізація обов'язкового соціального страхування. Із 23 червня 1933 р. загальне керівництво соціальним страхуванням, функції контролю й інструктажу, розроблення й подання на затвердження РНК звітного бюджету по соціальному страхуванню покладалося на ВЦРПС. Поступово консолідується кошти бюджетні й соціального страхування. Безпосереднє керівництво останнім здійснюється профспілковими органами – спочатку галузевими, а потім територіальними. На підприємствах роботу з призначення допомог, контроль за правильністю їх видачі, забезпечення путівками провадять профспілкові комітети, на яких було покладено виконання державних функцій. Із 1938 р. бюджет соціального страхування включено до складу єдиного Державного бюджету СРСР. Соціальне страхування із цього моменту ще більше втрачає свій суто страховий характер і багато в чому трансформується в соціальне забезпечення. Воно стає інструментом розподілу коштів Державного бюджету на соціальні потреби за залишковим принципом. Страхові тарифи перестають враховувати вид і характер соціальних ризиків. Таке становище не змінилося й після введення диференційованих тарифів по галузях, оскільки їх розміри визначалися переважно не небезпекою і шкідливістю умов виробництва, а рентабельністю тієї чи іншої галузі.

Закон СРСР «По державну пенсії» від 14 липня 1956 р. відділив пенсійне забезпечення від державного соціального страхування. Якщо останнє фінансувалося за рахунок фонду, що утворювався за рахунок страхових внесків, які сплачували всі підприємства в обов'язковому порядку за працюючих на них робітників і службовців, то пенсії фінансувалися з фонду, який був складовою частиною Держбюджету. 27 березня 1970 р. створено Централізований союзний фонд соціального страхування колгоспників. Здійснення страхування покладалося на профспілкові організації. Ця система, проіснувавши до 1991 р., була

об'єднана з державною. Тільки тоді колгоспників повністю прирівняли до робітників і службовців у сфері соціального страхування й пенсійного забезпечення. Важливим нормативно-правовим актом розглядуваного періоду є постанова Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС «Про допомоги з державного соціального страхування» від 23 лютого 1984 р., що об'єднала всі видані на той момент урядові рішення з досліджуваного питання в Основних умовах забезпечення по державному соціального страхуванню. ВЦРПС доручалося затвердити спеціальне Положення про порядок забезпечення різними допомогам, а також надано право дозволяти у виняткових випадках видачу допомоги працівникам, яким вона не могла бути призначена на загальних підставах.

Розділ 3 «Загальновизнані світові стандарти правового регулювання обов'язкового соціального страхування» містить 4 підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Сутність міжнародно-правових стандартів обов'язкового соціального страхування» дисертантка виходить із того, що міжнародні стандарти в галузі прав людини несуть у собі ідеї, які зародившись ще в давнину, перебували в центрі процесу становлення й розвитку єдиної природно-правової теорії, суть якої полягає в тому, що фундаментальні права особи мають позадержавне походження. І хоча конкретний зміст прав людини зазнав еволюції, розширився відповідно до змін у громадському житті країн, а в останнє сторіччя й у зв'язку з розвитком міжнародного співробітництва, стрижень самої ідеї – природність і невід'ємність прав індивіда – залишився незмінним. Основними причинами виокремлення групи міжнародних соціальних стандартів є: (а) постійний розвиток значення й ролі соціальних прав людини, зокрема, у становленні демократичної правової державності; (б) законодавче встановлення принципу соціальної держави; (в) закріплення на міжнародному рівні важливості соціальних прав; (г) об'єктивація необхідності гармонізації міжнародних і національних соціальних стандартів прав індивіда.

Система обов'язкового соціального страхування має національний характер, устанавлюється державою самостійно з урахуванням власних історичних, політичних та економічних умов. Реалізуюючи соціальну функцію, держава визначає джерело фінансування соціального страхування, формує систему органів, що повинні здійснювати певні повноваження, устанавлює критерії надання того чи іншого виду соціального забезпечення, його розмір та обсяг. Проте відповідна діяльність держави та її органів не може бути довільною й неконтрольованою, що досягається за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх механізмів. Міжнародні стандарти обов'язкового соціального страхування виконують роль зовнішньої форми самообмеження держав у досліджуваній сфері.

Під міжнародно-правовими стандартами обов'язкового соціального страхування слід розуміти визнані міжнародною спільнотою модельні норми й нормативи в цій царині або їх комплекс, на базі чого визначаються перелік прав людини і громадянина у вказаній сфері, їх обсяг і зміст, рамки можливого

й допустимого обмеження цих прав, призначені служити орієнтирами у відповідній галузі, на які добровільно погодилися держави.

У підрозділі 3.2 «Стандарти ООН і МОП у сфері обов'язкового соціального страхування» стверджується, що об'єктом міждержавного співробітництва із соціальних питань у рамках ООН є боротьба з бідністю й голодом, охорона здоров'я, освіта й навчання народонаселення, проблеми жінок та основні напрямки гендерного розвитку, допомога дітям, соціальна інтеграція, наука й культура. Однак в останні роки все більшу увагу привертають проблеми соціального забезпечення, зокрема, взаємозв'язок економічної й соціальної політики держав, особливо стосовно фінансування соціальної сфери.

Свою компетенцію з питань обов'язкового соціального страхування МОП реалізовує шляхом прийняття конвенцій і рекомендацій. Їх можна класифікувати на 2 великі групи: (а) акти універсального характеру – Конвенції: № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики», № 128 «Про допомоги по інвалідності, по старості й у зв'язку із втратою годувальника», № 157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» 1982 р. і Рекомендації: № 67 «Про забезпечення прибутку», № 167 «Про встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення» 1983 р. і (б) акти, що стосуються окремих видів соціального страхування або окремих видів їх отримувачів: Конвенції: № 86 «Про працівників-мігрантів», № 100 «Про захист працівників-мігрантів у слаборозвинених країнах і територіях», № 121 «Про допомоги у випадках виробничого травматизму», № 128 «Про допомоги по інвалідності, по старості й у зв'язку із втратою годувальника», № 130 «Про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби», № 158 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття», № 162 «Про працівників похилого віку», № 183 «Про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 р. про охорону материнства», № 188 «Про працю в риболовецькому секторі» і Рекомендації: № 121 «Про допомоги у випадках виробничого травматизму», № 131 «Про допомоги по інвалідності, по старості й у зв'язку з втратою годувальника», № 134 «Про медичну допомогу та допомогу у разі хвороби», № 200 «Про ВІЧ/СНІД і сферу праці» та ін.

Згідно з міжнародними стандартами обов'язковому соціальному страхуванню мають підлягати всі випадки, коли застрахованій особі заважають отримати засоби до існування непрацездатність чи неспроможність отримати оплачувану роботу або коли така особа вмирає, залишаючи сім'ю, яка перебувала на її утриманні, а також певні пов'язані із цим доволі поширені випадки нагальної потреби, що спричиняють обмежений дохід, оскільки при цьому не передбачено компенсації будь-яким іншим шляхом (це хвороба, материнство, інвалідність, старість, смерть годувальника, безробіття, витрати у зв'язку з надзвичайними обставинами, виробничі травми та ін.). Право на допомогу, крім компенсації за виробничі травми, залежить від умов сплати страхових внесків.

З'ясовується, що МОП принципово не приймає систем обов'язкового соціального страхування, які не в змозі гарантувати застрахованим особам, які повністю виплатили свої страхові внески, нічого, окрім пенсії чи допомоги на рівні прожиткового мінімуму. Має місце тенденція зміни (в бік збільшення) відсоткової частини від попереднього доходу одержувача допомоги, що дозволило б йому підтримувати мінімальний рівень життя порівняно з попереднім. Головна мета соціального страхування за сучасних умов полягає не в тому, щоб забезпечити цей мінімальний рівень допомог, а щоб підтримати відповідний рівень життя в разі втрати трудового доходу в передбачених законодавством випадках.

Ефективні і стабільні національні системи обов'язкового соціального страхування засновані на належному управлінні, повній підзвітності й активній участі всього суспільства в цілому й організацій працівників і роботодавців, зокрема. Хоча головна відповідальність за соціальне страхування й лежить на державі та її органах, участь організацій роботодавців і працівників в управлінні й контролі за його функціонуванням значною мірою сприяє створенню й підтримці на належному рівні соціального захисту застрахованих осіб.

У підрозділі 3.3 «Європейські стандарти обов'язкового соціального страхування» зазначається, що у процесі розвитку взаємовідносин між Україною і європейськими регіональними організаціями все частіше акцент переноситься з політичних на економічні, а головне – соціальні цілі, глибина і ступінь взаємозалежності яких вимагають довір'я партнерів і добровільної згоди на серйозні кроки в напрямку досягнення спільних цілей.

Джерела європейських стандартів обов'язкового соціального страхування: Європейський кодекс соціального забезпечення, Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників, Європейська соціальна хартія (переглянута), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, практика Європейського суду з прав людини, Регламент ЄС № 1408/71 від 14 червня 1971 р. про схеми соціального страхування щодо осіб, які працюють за наймом, та їх сімей під час пересування в межах Співтовариства й Регламент ЄС № 574/72 від 21 березня 1972 р., який визначає форми застосування Регламенту № 1408/71.

В останні 2 десятиліття відбувається своєрідна європеїзація соціального страхування в межах усього регіону. При цьому існує значна відмінність між європеїзацією держав-членів, коли відповідні процеси спостерігаються в самому Євросоюзі, і європеїзацією інших країн, коли це має місце за межами ЄС. Для правових систем першої групи країн європеїзація означає, що національне право у своєму розвитку певною мірою визначається європейським правом. У випадку з Україною цей процес має декілька значень: по-перше він означає вплив європейських процесів і явищ на українське суспільство; по-друге, може розглядатися як безпосереднє залучення України до європейських процесів; по-третє, європеїзація становить собою сприйняття Україною передового досвіду європейських народів. Європеїзація системи

обов'язкового соціального страхування України охоплює: (а) правову культуру держави в цілому, (б) її соціально-страхове законодавство на підставі європейських стандартів і (в) національну судову практику.

У підрозділі 3.4 «Правове регулювання обов'язкового соціального страхування в зарубіжних країнах» зазначається, що орієнтація на світовий універсалізм обов'язкового соціального страхування дає змогу дійти згоди щодо його сутності на рівні основних засад, що не заперечує існування різноманітних національних способів і засобів досягнення єдиної мети – підвищення рівня соціального захисту особи. Зовнішня варіантність національних систем обов'язкового соціального страхування є лише наслідком розгалуження єдиної основи глобального правового порядку у сфері соціального захисту, частковими проявами якого і є ці системи. Порівняльний метод дослідження разом з констатацією розмаїття видів обов'язкового соціального страхування дозволяє побачити також їх спільне підґрунтя.

За цілями й завданнями обов'язкове соціальне страхування в різних держав поділяється на певні системи: (а) обов'язкового соціального страхування, спрямовані на підтримання мінімального життєвого рівня застрахованих осіб і членів їх сімей (США, Російська Федерація, Республіки Білорусь, Казахстан і Киргизстан), і (б) обов'язкового соціального страхування, спрямовані на недопущення суттєвого зниження рівня життя застрахованих осіб і членів їх сімей і на повне забезпечення основних життєвих потреб (країни Європейського Союзу).

У зарубіжних державах обов'язкове соціальне страхування є частиною загальної системи соціального захисту населення й розглядається як сукупність створюваних, контрольованих і гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію наслідків зміни матеріального становища застрахованих осіб у законодавчо передбачених випадках за рахунок обов'язкових страхових внесків роботодавців і громадян. Національне законодавство визначає основні принципи й види обов'язкового соціального страхування, закріплює правове положення його суб'єктів, підстави виникнення і здійснення їх прав та обов'язків, установлює засади державного регулювання цього виду страхування.

Страховим забезпеченням залежно від виду обов'язкового соціального страхування є: (а) оплата медичної допомоги, (б) пенсії по старості, інвалідності й у разі втрати годувальника, (в) допомога по тимчасовій непрацездатності, (г) допомога у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання, (д) допомоги по вагітності й пологах, народженню й догляду за дітьми, (е) допомога по безробіттю, (ж) допомога на поховання та ін.

Розділ 4 «Правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні» містить 2 підрозділи.

Підрозділі 4.1 «Принципи правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування» авторка доводить, що принципами

загальнообов'язкового державного соціального страхування є об'єктивно зумовлені й розроблені з урахуванням наукових досягнень керівні правові засади реалізації цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення, що визначають її загальну спрямованість, зміст і характерні особливості. З набранням ринковою економікою темпів розвитку, з докорінним оновленням законодавства принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування поступово набувають своєї нової форми і змісту. У них відбивається міра спрямованості держави на допомогу своїм громадянам, прагнення до гуманності і співчуття. Вибір принципів цього виду страхування не може бути довільним, як це має місце в чинному законодавстві, позаяк їх види й характер визначаються природою цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення. Відповідна система повинна бути розроблена в такий спосіб, щоб відповідати перспективним вимогам ринкової економіки. Соціально-страхові принципи, по суті, є ключовими орієнтирами для нормотворчої діяльності по формуванню новітньої системи соціального захисту населення України. І чим повніше вони будуть ураховані, більш вдало адаптовані до запитів дійсності, тим надійніше й ефективніше така система буде функціонувати.

До таких принципів належать:

- законодавче визначення правових, фінансових та організаційних засад загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- поєднання обов'язковості державного соціального страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору та на інших передбачених законодавством підставах, і їх права на добровільну участь у цій системі;
- доступність загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- рівність осіб у праві на цей вид страхування;
- гарантованість реалізації застрахованими особами своїх прав;
- забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, установлений законом;
- диференціація умов і розмірів матеріального забезпечення і соціальних послуг, що надаються застрахованим особам;
- формування й використання страхових коштів на засадах солідарності й субсидіарності;
- соціальне партнерство в управлінні й нагляді за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням;
- цільове використання коштів цієї форми соціального страхування;
- відповідальність страхувальника і страховика за дотримання прав застрахованих осіб;
- гласність діяльності страховиків.

У підрозділі 4.2 «Основні напрямки вдосконалення правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні» підкреслюється, що для формування цілісної ефективної системи необхідно встановити єдині правові, економічні й організаційні умови для всіх видів

державного соціального страхування, за яких особливої актуальності набуває проблема якісного вдосконалення галузевого законодавства шляхом опрацювання і прийняття Кодексу України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Структура і змістове наповнення цього кодифікованого акта повинні мати такий вигляд:

Книга 1. Загальні положення.

Глава 1. Основні положення (до якої ввійдуть такі: (а) визначення термінів, (б) мета й завдання Кодексу, (в) сфера його дії, (г) основні принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування).

Глава 2. Структура загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Глава 3. Законодавство про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Глава 4. Суб'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Глава 5. Страховий стаж.

Глава 6. Страхові ризики і страхові випадки.

Глава 7. Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування і порядок їх використання.

Глава 8. Збирання й облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Глава 9. Порядок розгляду справ про страхові виплати.

Глава 10. Облік і звітність цільових страхових фондів.

Глава 11. Нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Глава 12. Відповідальність суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Книга 2. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Частина 1. Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Глава 13. Пенсії за віком.

Глава 14. Пенсії по інвалідності.

Глава 15. Пенсії у зв'язку із втратою годувальника.

Глава 16. Призначення, перерахунок і виплата пенсії.

Глава 17. Організація й порядок здійснення управління в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Частина 2. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Глава 18. Довічні пенсії.

Глава 19. Одноразова виплата.

Глава 20. Організація і порядок здійснення управління в накопичувальній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Книга 3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням.

Глава 21. Матеріальне забезпечення і соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням.

Глава 22. Організація і порядок здійснення управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням.

Книга 4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття.

Глава 23. Матеріальне забезпечення і соціальні послуги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття.

Глава 24. Організація і порядок здійснення управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття.

Книга 5. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності.

Глава 25. Профілактика нещасних випадків.

Глава 26. Відшкодування шкоди, заподіяної застрахованій особі ушкодженням її здоров'я.

Глава 27. Організація і порядок здійснення управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності.

Книга 6. Загальнообов'язкове державне медичне страхування.

Глава 28. Профілактика страхових випадків.

Глава 29. Матеріальне забезпечення і соціальні послуги за загальнообов'язковим державним медичним страхуванням.

Глава 30. Організація і порядок здійснення управління загальнообов'язковим державним медичним страхуванням.

ВИСНОВКИ

Результатом дослідження генези й сучасного стану загальнообов'язкового державного соціального страхування на підставі аналізу міжнародних стандартів, чинного національного й зарубіжного законодавства, теоретичного осмислення численних наукових праць стали відповідні висновки і сформульовані пропозиції.

1. За сучасних умов розвиток демократії і соціальної правової держави можливий тільки на підставі становлення справедливого суспільства. Поза такою справедливістю нема й не може бути свободи особи, поваги до людської гідності і прогресивного соціально-економічного розвитку. Справедливість –

це прямий регулятор діяльності людини в соціальній сфері. Вона постає на порядку денному, коли виникає потреба в суспільній оцінці соціального забезпечення, щоб збалансувати конкуруючі інтереси його суб'єктів.

Новітнє розуміння справедливості зумовлено уявленням про людину як про самостійного індивідуума, наділеного невід'ємними правами і здатного самостійно контролювати й регулювати свою поведінку в соціумі на підставі загально визнаних норм. Об'єктом оцінки соціального забезпечення з точки зору справедливості можуть бути: (а) ставлення суспільства до особи, (б) ставлення особи до нього й (в) дії особи стосовно іншої особи. Справедливість полягає не в чому іншому, як у вигідному для всіх обмеженні свободи кожного.

Справедливість, як засаднича характеристика сутності соціального забезпечення, передбачає:

- рівність усіх громадян перед законом, причому формальна її реалізація не завжди може бути справедливою. А тому вводиться принцип пропорційності, коли для досягнення справедливості використовується пропорційно рівне;

- надання кожному громадянину рівних можливостей для досягнення цілей, які його інтересують і не належать до протиправних;

- диференціації видів та умов соціального забезпечення;

- брак привілеїв в окремих категорій громадян за ознаками походження, соціального й майнового становища, расової й національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства в об'єднаннях громадян, місця проживання тощо;

- забезпечення громадянам рівня життя, не нижчого за встановлений законом прожитковий мінімум;

- гарантованість реалізації громадянами своїх прав.

2. Ризик у соціальній сфері виникає, коли має місце невизначеність, тобто: (а) не існує однозначних, чітких уявлень про процеси і явища; (б) відбуваються постійні зміни умов діяльності – переорієнтація виробництва, кон'юнктури ринку тощо; (в) неможливо встановити й точно спрогнозувати наслідки впливу на об'єкти і явища певних чинників (науково-технічного прогресу, стихійного лиха, поведінки конкурентів і споживачів та ін.), а також оцінити майбутній розвиток подій; (г) бракує повної інформації про внутрішні й зовнішні умови прийняття рішень або є неточна чи суперечлива інформація щодо об'єкта (явища) та його середовища; (г) спостерігається певна асиметрія інформації, тобто нерівний ступінь поінформованості суб'єктів про умови їх діяльності; (д) виникає багатокритеріальність і конфліктність в оцінці рішень, коли доводиться свідомо йти на компроміси.

Соціальний ризик – це вірогідність настання стану соціальної незахищеності особи в результаті втрати або суттєвого зменшення її заробітної плати чи іншого доходу через соціально значимі об'єктивні причини, а також появу потреби в додаткових витратах на лікування й соціальні послуги. Отже, соціальними є ризики, що виникають із причин суспільного характеру й

захищатися від яких індивідуально в більшості випадків неможливо. Вони зумовлені складним комплексом об'єктивних соціально-економічних умов і практично не залежать від волі окремого індивіда. Причому ризик цей не є одиничним, він має масовий характер, позаяк визначається він соціальними умовами. Виходячи із цього держава повинна законодавчо встановлювати критерії достатнього соціального становища людей при настанні тих чи інших видів ризиків.

3. Оскільки страхові ризики є об'єктивними, то й механізм захисту від них повинен бути надійним. Таку надійність може гарантувати загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке охоплює всіх працюючих. Бюджетний механізм соціального забезпечення передбачає виплати за рахунок загальних податкових і неподаткових надходжень, як правило, без закріплення відповідних джерел доходів за тими чи іншими видами витрат. У цьому полягає недолік розглядуваного механізму, оскільки при обмеженості бюджетних доходів велика вірогідність залишкового характеру фінансування соціальних гарантій. Страховий метод соціального забезпечення передбачає створення страхових фондів на підставі обов'язкових або добровільних страхових внесків працівників і роботодавців. Власне, таке страхування і є соціальним. Страховий метод такими перевагами передбачає: (а) розподіл збитків між учасниками страхового фонду в часі і просторі; (б) достатньо повну еквівалентність внесків, що надійшли до фонду, з його виплатами всій групі учасників страхування; (в) залежність страхових виплат від випадку, що реально настав, наслідки якого стосуються майнових інтересів застрахованих; (г) більш високий ступінь відповідальності застрахованих осіб за своє здоров'я й матеріальне становище.

4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є формою соціального забезпечення населення, що становить собою сукупність створюваних і гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у разі хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, у випадку настання інших установлених законодавством страхових ризиків за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також інших передбачених законом джерел надходжень, що використовуються виключно за їх цільовим призначенням.

Суттєві ознаки загальнообов'язкового державного соціального страхування: (а) воно є організаційно-правовою формою соціального забезпечення; (б) становить собою сукупність економічних, організаційних і правових заходів; (в) створюється й гарантується державою; (г) спрямовано на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища громадян; (г) основними його суб'єктами є працівники, а у випадках, передбачених законом, – інші категорії громадян;

(д) його об'єктом є страховий випадок (хвороба, втрата працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від громадянина обставин, старість та ін.); (е) воно реалізується за рахунок страхових фондів; (є) джерелами соціально-страхових коштів є обов'язкові страхові внески роботодавців, громадян, а також інші джерела надходжень, передбачені законом; (ж) соціально-страхові кошти страхування не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню й використовуються тільки за цільовим призначенням.

5. Функціям загальнообов'язкового державного соціального страхування притаманні такі ознаки: (а) вони є засобами реалізації завдань цього виду соціального страхування; (б) їм властива комплексність; (в) їх реалізація вимагає відповідного способу організації загальнообов'язкового державного соціального страхування; (г) вони мають еволюційний характер, оскільки залежать від рівня розвитку держави та її завдань. За способом впливу функції загальнообов'язкового державного соціального страхування поділяються на загальні і спеціальні. Загальні властиві праву соціального забезпечення загалом і загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, зокрема. Спеціальні віддзеркалюють специфіку цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення.

6. Загальні функції загальнообов'язкового державного соціального страхування:

а) захисна, яку в перебігу реформ у соціально-страховій царині держава вимушена, з одного боку, забезпечувати відповідністю суспільних відносин умовам ринкової економіки, а з другого – активно захищати при цьому своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Це подвійне завдання вона покликана вирішувати головним чином через модернізацію права соціального забезпечення. Будучи самостійною галуззю права, соціальне страхування постає ефективним засобом оновлення всієї соціальної сфери й могутнім бар'єром на шляху розвитку негативних наслідків для громадян, викликаних умовами переходу до ринкової економіки. Саме захист останніх у складних життєвих ситуаціях є основним призначенням усіх форм соціального забезпечення. Закономірно, що ст. 46 Конституції України містить норму, за якою всі громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом;

б) економічна, що спрямована на досягнення цілей як індивідуальних – заміщення заробітку (доходу), втраченого особою у зв'язку з тим чи іншим страховим випадком, так і колективних – сприяння розвитку суспільного виробництва в цілому й окремих галузей господарства, зокрема;

в) соціально-реабілітаційна, яка виражається у створенні умов і в реалізації комплексу заходів, спрямованих на відновлення статусу застрахованих осіб з метою сприяння їх інтеграції в суспільство. Форми реабілітаційних заходів: надання реабілітаційних послуг, забезпечення

технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення і матеріальне забезпечення;

г) демографічна, що полягає у створенні умов для повноцінного відтворення населення, усунення негативної тенденції до зменшення його чисельності. У силу цього законодавство спрямовано на вирішення таких завдань, як сприяння розвитку сім'ї шляхом посилення соціального захисту материнства, батьківства й дитинства, зростання народонаселення країни й відтворювання здорового покоління, збільшення тривалості життя громадян.

7. Спеціальні функції загальнообов'язкового державного соціального страхування:

а) перерозподіл грошових виплат і соціальних послуг між застрахованими особами, що дозволяє громадянам, яких не торкнувся соціальний ризик, підтримувати тих, кого він торкнувся. Працездатні громадяни, сплачуючи страхові внески, формують фінансові ресурси, що спрямовуються на виплати особам, з якими трапився страховий випадок. Коли ж ці громадяни стануть одержувачами страхових виплат, вони, у свою чергу, фінансуватимуться за рахунок наступного покоління працівників;

б) акумуляція страхових внесків, призначення якої – накопичення необхідних коштів для матеріального забезпечення застрахованих при настанні страхових випадків. Для реалізації цієї функції необхідні відповідні оргструктури й фінансовий механізм. Акумулюються страхові ресурси страховиками, якими є цільові страхові фонди таких видів страхування: пенсійного, медичного, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, на випадок безробіття;

в) профілактика настання страхових випадків, мета якої полягає в тому, що при виникненні страхового ризику страховий фонд здійснює заходи, спрямовані на запобігання настанню таких випадків.

8. Започаткування системи соціального страхування зумовлено структурними змінами в економіці держави внаслідок: (а) зростання і зміцнення капіталістичних відносин, (б) розвитку промислового виробництва, (в) активного застосування досягнень науково-технічного прогресу, (г) виступів працівників, які вимагали покращання умов своєї праці. Якщо за часів феодалізму основною продуктивною одиницею була людина-кріпак, то з розвитком капіталістичних відносин на зміну їй приходять вільна особистість – найманий працівник, який самостійно обирає роботодавця й місце роботи. Потужність тогочасного робітничого руху відчували як правлячі політичні сили, так і роботодавці. Останні, прагнучи збереження й розвитку своїх виробництв, погоджувалися на підвищення рівня соціального захисту найманих працівників, на створення принципово нової системи їх матеріальної підтримки, на їх залучення до участі в управлінні цією системою.

Підпорядкованість працівників волі наймача поступово зменшувалась. Разом із цим зникав з відносин між цими суб'єктами й піклувальний складник, у силу чого турбота про трудящих у різних випадках нужденності складала

обов'язок роботодавця. Із зникненням цього елемента працюючі піклувалися про себе самотійно.

Обов'язкове соціальне страхування надало можливості досягти відносної злагоди в суспільстві й на законодавчому рівні допомогти певній категорії громадян, які опинились у скрутному становищі.

9. Становлення й розвиток правового регулювання обов'язкового соціального страхування включає такі періоди:

1-й – (до жовтня 1917 р.) – зародження правового регулювання обов'язкового соціального страхування;

2-й – (жовтень 1917 – серпень 1918 рр.) – поява радянського типу правового регулювання обов'язкового соціального страхування;

3-й – (вересень 1918 – лютий 1921 рр.) – тимчасова відмова від страхових засад у сфері соціального захисту населення;

4-й – (березень 1922 – травень 1933 рр.) – відновлення обов'язкового соціального страхування;

5-й – (червень 1933 – 1990 рр.) – централізація обов'язкового соціального страхування;

6-й – (1991 р. – до сьогодні) – правове регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування в роки незалежності України.

10. Під міжнародно-правовими стандартами обов'язкового соціального страхування слід розуміти визнані міжнародною спільнотою модельні норми й нормативи в досліджуваній царині або їх комплекс, на основі яких ґрунтується перелік прав людини і громадянина у вказаній сфері, їх обсяг і зміст, рамки можливого й допустимого їх обмеження, які призначені служити орієнтирами у відповідній царині й на які добровільно у встановленому порядку погодилися держави. Наведемо основні ознаки міжнародно-правових стандартів обов'язкового соціального страхування: (а) вони спрямовані на регулювання соціально-страхових відносин за допомогою взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного правопорядків; (б) мають зразковий (модельний) характер, визначаючи засади соціального страхування; (в) їх спрямованість – поступове створення окремими державами системи соціального страхування, яка відповідає сучасним уявленням про необхідні умови й рівень соціального захисту населення; (г) ці стандарти є добровільно взятими міжнародними зобов'язаннями держави.

11. Частина 2 ст. 2 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування проголошує: «Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, то застосовуються норми міжнародного договору». Ідентичні за змістом норми містяться і в інших законах, що впорядковують відносини в царині загальнообов'язкового державного соціального страхування. Такі законодавчі приписи в окремих випадках можуть викликати погіршення

правового положення застрахованих осіб, бо можлива ситуація, коли міжнародний акт містить менший рівень їх юридичних гарантій порівняно з актами національного законодавства. Зазначені Основи повинні містити таку норму: якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено більш високий рівень прав і гарантій застрахованих осіб, а у визначених випадках і членів їх сімей та інших осіб щодо забезпечення здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування, то застосовуються правила міжнародного договору. Відповідні приписи належить помістити також в інших законах, що регулюють відносини в досліджуваній сфері.

12. Керуючись Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції (конституційності) положень п. 2 ч. 1 ст. 49, другого речення ст. 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 7 жовтня 2009 р. та з метою створення умов для належної реалізації конституційних гарантій соціального захисту для всіх осіб, які мають право на отримання пенсії у старості, Верховна Рада України має: (а) привести у відповідність до Конституції України положення чинних законів, що регламентують виплату пенсій пенсіонерам, які постійно проживають у державах, з якими Україною не укладено відповідного договору, а також (б) прийняти закон про відшкодування матеріальної й моральної шкоди, завданої фізичним або юридичним особам актами й діями, визнаними неконституційними.

13. Свою компетенцію з питань обов'язкового соціального страхування МОП реалізовує шляхом прийняття конвенцій і рекомендацій, які можна класифікувати на 2 великі групи:

а) акти універсального характеру – Конвенції № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики», № 128 «Про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника», № 157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» 1982 р. та Рекомендації № 67 «Про забезпечення прибутку», № 167 «Про встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення» 1983 р.;

б) акти, що стосуються окремих видів соціального страхування або окремих видів їх отримувачів – Конвенції № 86 «Про працівників-мігрантів», № 100 «Про захист працівників-мігрантів у слаборозвинених країнах і територіях», № 121 «Про допомоги у випадках виробничого травматизму», № 128 «Про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника», № 130 «Про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби», № 158 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття», № 162 «Про працівників похилого віку», № 183 «Про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства», № 188 «Про працю в риболовецькому секторі» та Рекомендації № 121 «Про допомоги у

випадках виробничого травматизму», № 131 «Про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника», № 134 «Про медичну допомогу та допомогу у разі хвороби», № 200 «Про ВІЧ/СНІД і сферу праці» та ін.

14. МОП принципово не приймає таких систем обов'язкового соціального страхування, що не в змозі гарантувати застрахованим особам, які повністю виплатили свої страхові внески, нічого, окрім пенсії чи допомоги на рівні прожиткового мінімуму. Має місце тенденція зміни (в бік збільшення) відсоткової частини від попереднього доходу одержувача допомоги, що дозволило б йому підтримувати мінімальний рівень життя порівняно з попереднім. Отже, головна мета соціального страхування за сучасних умов не в забезпеченні цього мінімального рівня допомог, а в підтриманні відповідного рівня життя в разі втрати трудового доходу в передбачених законодавством випадках.

Ефективні і стабільні національні системи обов'язкового соціального страхування засновані на належному управлінні, повній підзвітності й активній участі всього суспільства в цілому й організації працівників і роботодавців, зокрема. Хоча основна відповідальність за соціальне страхування лежить на державі та її органах, участь організацій роботодавців і працівників в управлінні й контролі за його функціонуванням значною мірою сприяє створенню й підтримці на належному рівні соціального захисту застрахованих осіб.

15. Україна основний акцент зробила на визнанні й подальшій імплементації актів МОП, присвячених трудовим і пов'язаним з ними відносинам. У той же час провідні Конвенції в царині соціального забезпечення (№ 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики», № 130 «Про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби», № 157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» 1982 р., № 158 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття», № 162 «Про працівників похилого віку») ще й донині нею не ратифіковані. Це значно ускладнює застосування міжнародних соціально-забезпечувальних норм в Україні, оскільки воно стає можливим лише на підставі принципу взаємності на рівні міжнародного звичаю або шляхом укладення міждержавних договорів.

Вивчення документів МОП показало, що відносно невелике число держав ратифікували конвенції у сфері соціального забезпечення. Пояснюється це тим, що багато країн не ознайомлені з цими міжнародними документами та їх положеннями, що, у свою чергу, часто призводить до неправильної інтерпретації міжнародних зобов'язань згідно з ними. Це пов'язано в основному з недостатньою активною роботою по їх просуванню або з браком знань про них. Перешкодою ратифікації цих важливих правових актів сприймаються також економічні, фінансові, соціальні й адміністративні обмеження, що вказують на те, що деякі країни можуть не знати про

передбачені конвенціями гнучкі підходи до соціального страхування. Як результат – деякі держави, законодавство яких, можливо, й відповідає вимогам цих конвенцій, використовуючи застереження про відступ від правил або навіть не прагнучи до змін свого національного законодавства, не бажають їх ратифікувати через хибну уяву про них і неправильне тлумачення.

Ратифікація названих основних конвенцій МОП у сфері соціального забезпечення, неухильне дотримання їх норм і стандартів, – умови успішної реалізації європейських прагнень України, що вимагають конструктивного співробітництва Верховної Ради України, органів виконавчої влади і сторін соціального партнерства. І хоча намір гарантувати гідний рівень соціального захисту для всього населення потребує значних економічних затрат, соціальні й політичні наслідки нехтування цими завданнями у близькій і в далекій перспективі коштують незрівнянно дорожче. Доцільною є ратифікація цих конвенцій з певними застереженнями, які враховували б сучасний фінансово-економічний стан України.

16. У процесі розвитку взаємовідносин між Україною і європейськими регіональними організаціями акцент все частіше переноситься із цілей політичних на економічні, а головне – на соціальні. Глибина ж і ступінь взаємозалежності цих партнерів вимагають довір'я і добровільної згоди на серйозні кроки в напрямку досягнення загальної мети. До основних цілей європейської соціальної політики належать: (а) надання гарантій по досягненню відповідного рівня соціальної захищеності населення; (б) сприяння держави у сферах зайнятості, професійної підготовки й захисту прав трудящих; (в) забезпечення ефективного захисту найбільш соціально уразливих груп населення; (г) гарантування рівних можливостей; (д) боротьба з дискримінацією; (е) зміцнення співпраці в питаннях міграції.

17. Основні європейські засади обов'язкового соціального страхування: (а) взаємозалежність економічного й соціального розвитку держави, (б) рівність застрахованих і заборона їх дискримінації, (в) солідарність, (г) соціальне партнерство, (д) гарантованість прав громадян, (е) заборона перевищення повноважень державами, (ж) існування мінімальних соціальних стандартів.

18. В останні 2 десятиліття спостерігається своєрідна європеїзація соціального страхування в межах всього регіону. При цьому існує значна відмінність між європеїзацією держав-членів (коли відповідні процеси спостерігаються в самому Євросоюзі) і європеїзацією інших країн (коли це має місце за межами останнього). Для правових систем першої групи країн європеїзація означає, що національне право у своєму розвитку більшою або меншою мірою визначається європейським правом. У випадку з Україною цей процес має декілька значень: по-перше, він означає вплив європейських процесів і явищ на українське суспільство; по-друге, може розглядатися як безпосереднє включення України в ці європейські процеси; по-третє, європеїзація становить собою сприйняття Україною передового досвіду європейських народів, охоплюючи: (а) правову культуру держави в цілому,

(б) її систему обов'язкового соціально-страхового законодавства на підставі європейських стандартів і (в) національну судову практику.

19. Норми Європейської соціальної хартії (переглянутої) (до яких, до речі, при її ратифікації Україна не приєдналася) стосуються надзвичайно важливих соціальних прав людини, зокрема, права на соціальне забезпечення. Ось чому приєднання України до цього важливого міжнародного документа в повному обсязі, вважаємо, є одним із нагальних завдань сьогодення. Це дозволить установити чіткі орієнтири подальшого проведення реформ у соціальній сфері з урахуванням загальноєвропейських стандартів.

20. Обов'язкове соціальне страхування в зарубіжних країнах здійснюється на підставі основних принципів, як-от:

- загальний характер соціального страхування;
- гарантованість державою заходів, спрямованих на забезпечення страхових виплат і послуг;
- стабільність обов'язкового соціального страхування, що гарантується еквівалентністю страхового забезпечення і страхових внесків;
- обов'язковість сплати страхувальниками страхових внесків;
- диференціація розмірів страхових виплат і послуг та умови їх призначення;
- рівноправна участь представників застрахованих осіб, страхувальників і страховиків в управлінні коштами обов'язкового соціального страхування;
- гласність у діяльності органів, які здійснюють або забезпечують проведення цього виду соціального страхування;
- цільове використання коштів обов'язкового соціального страхування;
- заборона посередницької діяльності в системі цієї форми страхування;
- автономність (відокремленість) фінансової системи обов'язкового соціального страхування.

Зарубіжний досвід засвідчує, що право на соціально-страхові виплати й послуги набувається залежно від сплати страхових внесків на відповідні страхові випадки, до основних із яких належать: (а) хвороба й тимчасова непрацездатність, (б) народження дитини й догляд за нею, (в) трудове каліцтво і професійне захворювання, (г) інвалідність, (ґ) досягнення пенсійного віку, (д) втрата годувальника, (е) визнання безробітним, (є) смерть застрахованої особи або непрацездатного члена сім'ї, який знаходився на її утриманні.

Кожному виду страхового ризику відповідає певний вид страхового забезпечення, яке залежить від виду обов'язкового соціального страхування, а саме: (а) оплата медичної допомоги, (б) пенсії по старості, інвалідності й у разі втрати годувальника, (в) допомога по тимчасовій непрацездатності, (г) допомога у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання, (ґ) допомоги по вагітності й пологах, народженню й догляду за дітьми, (д) допомога по безробіттю, (е) допомога членам сім'ї на поховання померлого годувальника та ін.

21. Принципами правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування є об'єктивно зумовлені й розроблені з

урахуванням наукових досягнень керівні правові засади реалізації цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення, що визначають її загальну спрямованість, зміст і характерні особливості. До них належать:

- законодавче визначення правових, фінансових та організаційних засад загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- поєднання обов'язковості державного соціального страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору та на інших передбачених законодавством підставах, і права на добровільну участь у цій системі;
- доступність загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- рівність осіб у праві на цей вид соціального страхування;
- гарантованість реалізації застрахованими особами своїх прав;
- забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, установлений законом;
- диференціація умов і розмірів матеріального забезпечення і соціальних послуг, що надаються застрахованим особам;
- формування й використання страхових коштів на засадах солідарності й субсидіарності;
- соціальне партнерство в управлінні й нагляді за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням;
- цільове використання коштів цієї форми соціального страхування;
- відповідальність страхувальника і страховика за дотримання прав застрахованих осіб;
- гласність діяльності страховиків.

Указані принципи бажано закріпити законодавчо, що сприятиме покращанню якості нормотворення в цій сфері, попередженню помилок правозастосовної практики, підвищить відповідальність страхувальників і страховиків за свої дії, посилить правову захищеність застрахованих осіб.

22. У процесі реформування національної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування необхідно вирішити такі основні завдання:

- завершити формування законодавчої бази;
- запровадити загальнообов'язкове державне медичне страхування;
- забезпечити поєднання особистої відповідальності кожної застрахованої особи й солідарності всіх застрахованих осіб у питанні формування й витрачання страхових коштів;
- розробити й запровадити економіко-правовий механізм, який дозволить би заінтересувати працівників і роботодавців у зниженні страхових ризиків;
- гарантувати надання мінімальних страхових виплат на рівні, не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом, з поступовим їх підвищенням;
- опрацювати і втілити в життя механізм щорічного реального зростання розміру матеріального забезпечення;

- посилити диференціацію умов і розмірів матеріального забезпечення й соціальних послуг, що надаються застрахованим особам;
- вирішити питання про розширення й удосконалення бази для нарахування страхових внесків та окреслити коло їх платників, у тому числі за рахунок легалізації доходів;
- провести більш чітку диференціацію страхових тарифів у межах окремих видів загальнообов’язкового державного соціального страхування;
- забезпечити всю повноту відповідальності кожного із страхових фондів за фінансову ситуацію в окремому виді досліджуваного соціального страхування;
- поєднати скорочення пільг по сплаті страхових внесків із передбаченням у видатках Державного бюджету України коштів на їх компенсацію;
- оптимізувати співвідношення рівня страхових внесків і страхових виплат;
- посилити відповідальність за спрямування коштів цільових страхових фондів на фінансування виплат нестрахового характеру;
- підвищити ефективність адміністрування витрат.

23. При формуванні національної системи соціального страхування слід виходити з того, що найефективніший захист від соціальних ризиків може бути забезпечено лише в рамках окремих видів страхування, але при цьому всі вони мають бути взаємозв’язані. Брак одностайної системи, слабка співпраця позабюджетних страхових фондів призводять до того, що кожен з напрямків соціального страхування виступає не як інтегрована частина єдиного цілого, не як ланка спільної політики в царині соціального захисту, а як щось автономне. Це викликає винесення невиважених рішень і породжує шкідливі наслідки економічного й соціального характеру. Для формування цілісної ефективної системи необхідно встановити єдині правові, економічні й організаційні умови для всіх видів державного соціального страхування, за яких особливої актуальності набуває проблема якісного вдосконалення галузевого законодавства шляхом опрацювання і прийняття Кодексу України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Внесено пропозиції щодо його змісту і змістовного наповнення.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов’язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки: моногр. / О. В. Москаленко. – Х. : Юрайт, 2012. – 442 с.

Наукові статті у фахових виданнях:

2. Москаленко О. В. Щодо принципу державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав / О. В. Москаленко // Актуальні

проблеми права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л. І. Лазор. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2011. – № 21. – С. 353–358.

3. Москаленко О. В. Принцип солідарності та субсидування в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2011. – Вип. 9: Правознавство. – Т. 16. – С. 84–90.

4. Москаленко О. В. До питання класифікації принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві / О. В. Москаленко // зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту. Серія: Право. – 2011. – Вип. 16. – С. 82–88.

5. Москаленко О. В. Теоретичні питання загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності / О. В. Москаленко // Держава і право: зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки. – К. : ІДП НАН України, 2011. – Вип. 53. – С. 288–294.

6. Москаленко О. В. Принципи загальнообов'язкового медичного страхування / О. В. Москаленко // Вісн. Акад. прав. наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2011. – № 3(66). – С. 268–276.

7. Москаленко О. В. До питання про основні засади соціального страхування / О. В. Москаленко // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л. І. Лазор. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2011. – № 22. – С. 416–423.

8. Москаленко О. В. Забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, як принцип загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Держава і право: зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки. – К. : ІДП НАН України, 2011. – Вип. 54 – С. 279–284.

9. Москаленко О. В. До питання про сутність соціального страхування / О. В. Москаленко // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2011. – Вип. 15: Правознавство. – Т. 16. – С. 172–178.

10. Москаленко О. В. Принципи управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Актуал. пробл. політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Нац. ун. «Одес. юрид. акад.»: Південноукр. центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 45. – С. 296–303.

11. Москаленко О. В. Страхові фонди – форма управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням / О. В. Москаленко // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л. І. Лазор. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2012. – № 23. – С. 388–394.

12. Москаленко О. В. До питання про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття / О. В. Москаленко // Актуал. пробл. держави і права: зб. наук. пр. / редкол. С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юрид. літ., 2012. – Вип. 63 – С. 356–361.

13. Москаленко О. В. Основні засади соціального страхування в сучасних умовах / О. В. Москаленко // Зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту. Серія: Право. – 2011. – Вип. 17. – С. 126–131.

14. Москаленко О.В. Правовий статус страхувальників за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням / О.В. Москаленко // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л. І. Лазор. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2012. – № 24. – С. 324–331.

15. Москаленко О. В. До питання реформування соціального страхування в системі соціального захисту населення в Україні / О. В. Москаленко // Вісн. Харків. нац. ун-ту. Серія: Право. – 2012. – Том 1028. – С. 192–195.

16. Москаленко О. В. Міжнародні стандарти у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту. Серія: Право. – 2012. – Вип. 18. – С. 61–67.

17. Москаленко О. В. Солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: напрямки подальшого розвитку / О. В. Москаленко // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л. І. Лазор. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2012. – № 25. – С. 408–415.

18. Москаленко О. В. Актуальні питання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності / О. В. Москаленко // Держ. буд. та місц. самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: Ю. Г. Барабаш та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 24. – С. 166–177.

19. Москаленко О. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – прояв реалізації конституційного права на соціальний захист / О. В. Москаленко // Право та держ. управління: зб. наук. пр. – 2012. – № 4(9). – С. 57–59.

20. Москаленко О. В. Прожитковий мінімум – базовий державний соціальний стандарт / О. В. Москаленко // Право та держ. управління: зб. наук. пр. – 2013. – № 5(10). – С. 63–59.

21. Москаленко О. В. Перспективи кодифікації законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування / О. В. Москаленко // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л. І. Лазор. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2012. – № 26. – С. 415–424.

22. Москаленко О. В. Поняття та ознаки міжнародних стандартів загальнообов'язкового соціального страхування / О. В. Москаленко // Актуал. пробл. політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов. – Одеса : Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»: Південноукр. центр гендерних проблем, 2012. – Спец. випуск. – С. 102–109.

23. Москаленко О. В. Функції загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Вісн. Акад. прав. наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2013. – № 1(72). – С. 276–285.

Тези доповідей на наукових конференціях:

24. Москаленко О. В. Соціальне страхування – основна форма соціального захисту від соціально-економічних ризиків / О. В. Москаленко // Актуальні проблеми надання юридичної допомоги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21–22 січ. 2011 р.). – Х. : Вид-во ФІНН, 2011. – С. 41–44.

25. Москаленко О. В. До питання поняття принципів у соціальному забезпеченні та їх класифікація / О. В. Москаленко // Формування європейського правового простору: історія і сучасність: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2011 р.) / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, О. Я. Трагнюк. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2011. – С. 131–134.

26. Москаленко О. В. Солідарність і субсидування як принцип загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 черв. 2011 р.) / ред. кол.: С. М. Прилипко, Ю. Є. Атаманова, Д. В. Задихайло. – Х. : Вид-во ФІНН, 2011. – С. 300–303.

27. Москаленко О. В. Принцип державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав / О. В. Москаленко // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7–8 жовт. 2011 р.) / за ред. В. В. Жернакова. – Х. : Кроссроуд, 2011. – С. 196–198.

28. Москаленко О. В. Інноваційний підхід до забезпечення в системі загальнообов'язкового державного соціального / О. В. Москаленко // Шляхи формування національної інноваційної системи та удосконалення інноваційного законодавства: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 лист. 2011 р.) / редкол.: С. М. Прилипко, Ю. Є. Атаманова, Д. В. Задихайло. – Х. : НДІ ПЗІР, 2011. – С. 129–134.

29. Москаленко О. В. До питання запровадження окремих принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Правове забезпечення соціальної сфери: зб. матер. III Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Одеса, 24 бер. 2012 р.) / за заг. В. М. Дрьоміна. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 590–595.

30. Москаленко О. В. Форма управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням / О. В. Москаленко // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.) / відп. за випуск В. М. Дрьомін. – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 3. – С. 335–337.

31. Москаленко О. В. Місце загальнообов'язкового державного соціального страхування в системі соціального захисту населення / О. В. Москаленко // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: тези доп. та наук. повідомл. учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5–6 жовт. 2012 р.) / за ред. В. В. Жернакова. – Х. : Право, 2012. – С. 414–417.

32. Москаленко О. В. Інноваційний підхід до забезпечення в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум / О. В. Москаленко // Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 лист. 2012 р.) / редкол.: С. М. Прилипка, Ю. Є. Атаманова, К. В. Єфремова. – Х. : НДІ ПЗІР, 2012. – С. 275–278.

33. Москаленко О. В. Самоврядування як принцип управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування / О. В. Москаленко // Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення: тези доп. наук.-практ. круглого столу (м. Запоріжжя, 21 лист. 2012 р.) / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 31–33.

34. Москаленко О. В. Напрямки реформування солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / О. В. Москаленко // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 лист. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 1. – С. 586–587.

35. Москаленко О. В. Кодифікація законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: реалії та перспективи / О. В. Москаленко // Трудове законодавство: шляхи реформування: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 квітня 2013 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника. – Х. : ХНУВС, 2013. – С. 357–360.

АНОТАЦІЯ

Москаленко О.В. Принципи соціального страхування в сучасних умовах господарювання. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2013.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування є формою соціального забезпечення населення, що становить собою сукупність створюваних і гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального й соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у випадках хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, у разі настання інших установлених законодавством страхових ризиків за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, надходять від інших передбачених законом джерел. Кошти цих фондів використовуються виключно за їх цільовим призначенням.

До принципів правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування належать: законодавче визначення правових, фінансових і організаційних засад загальнообов'язкового державного соціального страхування; поєднання обов'язковості державного соціального страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору та на інших передбачених законодавством підставах, і права на добровільну участь у цій системі; доступність загальнообов'язкового державного соціального страхування; рівність осіб у праві на цей вид соціального страхування; гарантованість реалізації застрахованими особами своїх прав; забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, установлений законом; диференціація умов і розмірів матеріального забезпечення і соціальних послуг, що надаються застрахованим особам; формування й використання страхових коштів на засадах солідарності й субсидіарності; соціальне партнерство в управлінні й нагляді за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням; цільове використання коштів цієї форми соціального страхування; відповідальність страхувальника і страховика за дотримання прав застрахованих осіб; гласність діяльності страховиків.

Ключові слова: загальнообов'язкове державне соціальне страхування, пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням, медичне страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, страхування на випадок безробіття.

АННОТАЦІЯ

Москаленко Е. В. Принципы социального страхования в современных условиях хозяйствования. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2013.

Общеобязательное государственное социальное страхование является формой социального обеспечения населения, представляющей собой совокупность создаваемых и гарантированных государством экономических, организационных и правовых мер, направленных на компенсацию или минимизацию последствий ухудшения материального и социального положения работников, а в предусмотренных законом случаях – иных категорий граждан в случаях болезни, потери трудоспособности, кормильца, безработицы по независимых от них обстоятельствах, старости, а также при наступлении других установленных законодательством страховых рисков за счет средств страховых фондов, формирующихся путем уплаты обязательных страховых взносов работодателями, гражданами, а также поступлений от иных предусмотренных законом источников.

По способу влияния функции общеобязательного государственного социального страхования подразделяются на общие и специальные. Общие свойственны праву социального обеспечения в целом и общеобязательному государственному социальному страхованию, в частности. Это функции: защитная, экономическая, социально-реабилитационная и демографическая. Специальные отражают специфику этой организационно-правой формы социального обеспечения (перераспределение денежных выплат и социальных услуг между застрахованными лицами, аккумуляция страховых взносов и профилактика наступления страховых случаев).

Становление и развитие правового регулирования обязательного социального страхования включает такие периоды: 1-й – (до октября 1917 г.) – зарождение правового регулирования обязательного социального страхования; 2-й – (октябрь 1917 – август 1918 гг.) – появление советского типа правового регулирования обязательного социального страхования; 3-й – (сентябрь 1918 – февраль 1921 гг.) – временный отказ от страховых принципов в сфере социальной защиты населения; 4-й – (март 1922 – май 1933 гг.) – возобновление обязательного социального страхования; 5-й – (июнь 1933–1990 гг.) – централизация обязательного социального страхования; 6-й – (1991 г. – до настоящего времени) – правовое регулирование общеобязательного государственного социального страхования в годы независимости Украины.

К принципам правового регулирования общеобязательного государственного социального страхования относятся: законодательное определение правовых, финансовых и организационных принципов этого вида страхования; сочетание обязательного государственного социального страхования лиц, работающих на условиях трудового договора и на других предусмотренных законодательством основаниях, и права на добровольное участие в этой системе; доступность общеобязательного государственного социального страхования; равенство лиц в праве на этот вид страхования; гарантированность реализации застрахованными лицами своих прав; обеспечение уровня жизни не ниже прожиточного минимума, установленного законом; дифференциация условий и размеров материального обеспечения и социальных услуг, предоставляемых застрахованным лицам; формирование и использование страховых средств на принципах солидарности и субсидиарности; социальное партнерство в управлении и надзоре за общеобязательным государственным социальным страхованием; целевое использование средств этой формы социального страхования; ответственность страхователя и страховщика за соблюдение прав застрахованных лиц; гласность деятельности страховщиков.

Ключевые слова: общеобязательное государственное социальное страхование, пенсионное страхование; страхование в связи с временной потерей трудоспособности и расходами, обусловленными погребением; медицинское страхование; страхование от несчастного случая на производстве и профессионального заболевания, повлекшего потерю трудоспособности; страхование на случай безработицы.

ANNOTATION

Moskalenko O. V. Principles of the social insurance in the contemporary economy. – *The manuscript.*

Dissertation for the Doctor's Degree in Law, specialty 12.00.05 – labor law; social security law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2013.

The dissertator proceeds from the fact that compulsory state social insurance is the form of the population social security which constitutes by itself a set of created and guaranteed by a state economic, organizational and legal measures directed to the compensation or minimization of the consequences of the deterioration in financial and social status of employees and in the cases foreseen by the law of other citizens categories if sickness comes, disability, loss of the family supporter, unemployment under circumstances beyond their control, old age and also in the case of the occurrence of other stated by law insurance risks by insurance funds formed by the way of the compulsory payment by employers, citizens and also other foreseen by law revenue sources.

The principles of the legal regulation of compulsory state social insurance are as follows: legislative definition of the legal, financial and organizational principles of the compulsory state social insurance; combining of the compulsory state social insurance of persons working under conditions of the employment contract and other foreseen by the law grounds and rights to the voluntary participation in this system; accessibility of the compulsory state social insurance; equality of persons in the right on this kind of social insurance; guarantee of the realization of the insured persons of their rights; ensuring of the living level not below of the subsistence minimum stated by law; differentiation of the conditions and sizes of the material support and social services given to the insured persons; formation and use of the insurance money on the principles of solidarity and subsidiarity; social partnership in the management and supervision of the compulsory state social insurance ;appropriate use of money of this form of social insurance; responsibility of the insurer and the insurance company for the observance of insured persons rights; publicity of the insurance companies activity.

Key words: compulsory state social insurance, pension insurance ;insurance in connection with a temporary disability and costs caused by funeral; medical insurance; insurance against accidents at work and professional disease the result of which is disability; insurance in the case of unemployment.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 21.05.2013. Замовлення 78.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net